

**بررسی تطبیقی بیمه
اجتماعی صاحبان حرف و
مشاغل آزاد در شش کشور
اروپایی، ترکیه و ایران**
عزت‌الله سام آرام*

روند جهانی شدن این واقعیت را نشان می‌دهد که در آینده نزدیک، سهم حرف و مشاغل آزاد و پرداختن به خوداشتغالی اف زایش چشم‌گیری خواهد داشت. چرا که با پیدایش ادارات و دانشگاه‌های مجازی، تجارت الکترونیکی، تلفن همراه و رایانه‌های همراه می‌توان گفت که برای انجام امور شغلی دیگر نیازی به استقرار در یک مکان نیست و این مناسبات را در هر مکانی می‌توان انجام داد. لذا تنها راه توسعه نظام بیمه ای در ایران، توجه بیشتر به بیمه‌های درمانی و بازنشستگی صاحبان حرف و مشاغل آزاد است.

در این مقاله ضمن بررسی موضوع بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران، قوانین و مقررات بیمه آنان و خوداشتغالی در شش کشور اروپایی و کشور ترکیه بررسی شده است و در نهایت ویژگی‌های آن‌ها با ویژگی‌های بیمه حرف و مشاغل آزاد ایران مقایسه شده است:

* دکترای مددکاری، عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
<esamaram@hotmail.com>

- الف) تطبیق سن با زنشستگی در کشورهای تحت مطالعه.
- ب) تطبیق میزان حق بیمه در کشورهای تحت مطالعه.
- ج) تطبیق رتبه بندی افراد تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی.
- د) تطبیق مشاغل تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی و صندوقهای مربوط به آنها.
- ه) تطبیق مدیریت بیمه خوداشتغالی.

کلید واژه‌ها: اروپا، ایران، بیمه اجتماعی، ترکیه، مشاغل آزاد

تاریخ دریافت مقاله: 83/2/9
تاریخ پذیرش مقاله: 83/9/27

مقدمه

رونده جهانی شدن، این واقعیت را نشان می‌دهد که در آینده نزدیک، سهم حرف و مشاغل آزاد و پرداختن به خوداشتغالی افزایش چشم گیری خواهد داشت. آمار اشتغال در کشور کانادا نشان می‌دهد که بیش از سه چهارم جوانان کانادا که در دهه نواد میلادی مشغول کار شده اند، مشاغل آزاد داشته‌اند و یا خوداشتغال بوده اند. (Statistics Canada, 1996). این ویژگی به مرور وارد کشورهای در حال توسعه خواهد شد. چرا که با پیدایش ادارت و دانشگاه‌های مجازی، تجارت الکترونیکی و تلفن و

رایانه‌های همراه می‌توان گفت که برای انجام امور شغلی دیگر نیازی به استقرار در یک مکان نیست و این مناسبات را در هر مکانی می‌توان انجام داد. حال چنان‌چه یکی از سازوکارهای دریافت حق بیمه را وجود مکانی به نام کارگاه بدانیم، شرایط جدید این ابزار مهم دریافت حق بیمه را از نظام بیمه خواهد گرفت. از سویی چندپیشگی، اشتغال هم زمان یک نفر در چند شغل با ماهیت متفاوت، کار پاره وقت و کار برای چند کارفرما و عمدتاً به صورت غیرحضوری باعث خواهد شد که امکان ادامه نظام بیمه‌ای سنتی با مشکلات عدیده‌ای مواجه شود و زمینه اجرایی آن روز به روز مشکل تر و ناکارآمدتر شود، لذا می‌توان گفت که تنها راه توسعه نظام بیمه‌ای در ایران، توجه بیش تر به بیمه‌های درمانی و بازنشستگی صاحبان حرف و مشاغل آزاد است.

در این مقاله ضمن بررسی موضوع بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران، قوانین و مقررات بیمه این گروه، هم‌چنین افراد خود اشتغال، در شش کشور اروپایی و کشور ترکیه، بررسی شده است و در نهایت ویژگی‌های آن‌ها با ویژگی‌های بیمه حرف و مشاغل آزاد ایران مقایسه شده است.

(1) هدف

هدف این پژوهش کسب شناخت بیش تر در باب بیمه

اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در سایر کشورها و مقایسه آن با بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران است.

(2) روش

در این پژوهش از روش تحقیق اسنادی استفاده شده است که در آن علاوه بر منابع موجود در کتابخانه‌های تخصصی تأمین اجتماعی داخل کشور، از منابع سازمان بین‌المللی کار (ILO) (International Labor Organization) و انجمن بین‌المللی تأمین اجتماعی (International Social Security Association/ISSA) نیز استفاده شده است.

همچنین با مراجعه به سایت‌های اینترنتی حوزه بیمه اجتماعی حرف و مشاغل آزاد، داده‌های لازم برای تحقیق درباره کشورهای مختلف تهیه شده است.

(3) بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران

صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران به افرادی اطلاق می‌شود که برای انجام حرفة یا شغل منظور، به تنها ی (خویشفرما) یا با داشتن کارگر (به تشخیص سازمان تأمین اجتماعی) به کار اشتغال داشته و مشمول مقررات خاصی نباشند . مشمولان آییننامه بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران عبارت‌اند از:

- الف) کارفرمایان کلیه کارگاه‌های فعال مشمول تأمین اجتماعی، با معرفی واحد درآمد.
- ب) خویشفرمایان فعالیت‌های مشمول تأمین اجتماعی، با ارائه مدارک شناسایی مبني بر کارفرمایی و تأیید واحد درآمد.
- ج) پیمانکاران، با ارائه تصویر پیمان در حال انجام و معرفی واحد درآمد.
- د) روحانیان، با مع رفی حوزه علمیه یا سازمان تبلیغات اسلامی.
- ه) کارگزاران ستادهای نماز جمعه، با معرفی ستاد نماز جمعه و تأیید امام جمعه.
- و) کارگزاران دفاتر ائمه جمعه، با معرفی کتبی امام جمعه.
- ز) کارگزاران دفاتر نمایندگان مجلس شورای اسلامی، با معرفی کتبی نماینده مجلس.
- ح) خادمان مساجد، با معرفی هیأت امنای مسجد و تأیید امام جماعت مسجد.
- ط) مخترعان، مبتکران و نوآوران، با معرفی سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران.
- ی) هنرمندان، خبرنگاران، عکاسان حرفه‌ای، نویسندهان، مورخان و شاعران، با معرفی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ک) رانندگان تاکسی و تاکسی بار پلاک قرمز، با معرفی سازمان تاکسی رانی یا اتحادیه مربوطه؛

هم چنین رانندگان می‌نیبوشای خطوط داخل شهری به شرط دارا بودن پلاک قرمز، با معرفی شرکت واحد، در شهرستان‌ها با معرفی شهرباری یا مرجع صدور مجوز اشتغال به کار آنان در سطح شهر ل) رانندگان کمپرسی، کامیون، کامیونت داخل شهری به شرط اشتغال به کار، با ارائه معرفی نامه از نیروی انتظامی یا شهرباری.

م) بنایان و کارگران ساختمانی که به طور آزاد فعالیت دارند، با معرفی اتحادیه و یا انجمن صنفی صاحبان حرف و مشاغل آزاد.

این گروه‌ها می‌توانند با پرداخت حق بیمه تعیین شده طبق جدول شماره ۱ از حمایت‌های مندرج در قانون تأمین اجتماعی برخوردار گردند. (راهنمای مقررات تأمین اجتماعی، ۱۳۸۰: ۴۲)

جدول ۱: نرخ حق بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد

ردیف	موضوع قرارداد (نوع بیمه)	مزایا و تعهدات سازمان	نرخ حق بیمه درصد	سهم دولت	سهم بیمه شده
1	بازنشتگی	مستمری بازنشتگی و بازماندگان (فوت بعد از بازنشتگی)	2	12	
2	بازنشتگی و فوت	مستمری بازنشتگی و بازماندگان (فوت قبل یا بعد	2	14	

		از بازنشستگی)		
2	18	مستمری بازنشستگی، از کار افتادگی و بازماندگان	بازنشستگی، از کار افتادگی کلی و فوت	3

منبع: راهنمای مقررات تأمین اجتماعی، سال 80.

4) بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در شرکشور اروپایی

4-1 انگلیس

کشور انگلیس دارای 59/300/000 نفر جمعیت است با 15/7 درصد سال مند بالای 65 سال، نرخ امید به زندگی 75 سال (مردان) تا 80 سال (زنان) و درآمد سرانه 22093 دلار (2002).

در باب بیمه‌های اجتماعی در انگلیس از جمله بازنشستگی، از کار افتادگی و بازماندگان، اسناد نشان میدهد که از سال 1925 اولین قانون بیمه‌های بازنشستگی، سالمندان و بازماندگان تصویب و به اجرا گذاشته شده است. قبل از آن تنها بیمه از کار افتادگی وجود داشته که قانون بیمه 1911 این کشور است.

جدیدترین قوانین بیمه‌های اجتماعی در انگلیس قوانینی است که در دهه نود به تصویب رسیده و کماکان در حال اجرا است. این قوانین عبارت اند

از:

قانون جدید بازنشتگی 1995، قانون اصلاحات رفاه و بازنشتگی 1999، قانون حمایت کودکان، و قانون بازنشتگی و تأمین اجتماعی سال 2000.

1-1-1) بیمه اجتماعی خوداشتغال‌ها (Self-employed) یا صاحبان حرف و مشاغل آزاد

در کشور انگلیس بیمه ملی در چهار سطح برقرار می‌شود:

سطح اول، مختص افرادی است که در استخدام یک کارفرما هستند.

سطح دوم، به افراد خوداشتغال اختصاص دارد: مادامی که درآمد خالص سالیانه آن‌ها کمتر از 4095 پوند انگلیس باشد، بدون حق بیمه، و بیشتر از آن تا درآمد خالص سالیانه 4615 پوند؛ با حق بیمه هفتگی 2 پوند (برای اعضاي گروه‌های ماهیگیر هر هفته 2/65 پوند است)، کلیه خدمات بیمه‌ای اجتماعی بازنشتگی را شامل می‌شود (سال مالی 2003-2004 میلادی).

سطح سوم، بیمه اجتماعی اختیاری (حق بیمه هفتگی 6/95 پوند) است. این سطح برای خوداشتغالی‌هایی است که مایل‌اند در زمان بازنشتگی مقرری بیشتری را با توجه به سطح پایه بازنشتگی دریافت کنند.

سطح چهارم، به افراد خوداشتغال اختصاص دارد؛

مادام که درآمد سالیانه آن ها بالاتر از 4615 پوند باشد (سال 2003-2004) و حد اکثر آن 30940 پوند انگلیس باشد (سال 2003-2004). این رقم در سال‌های 2002-2003 برابر 30420 پوند انگلیس بوده است).

کسانی که هم خود اشتغال هستند و هم برای دیگران کار می‌کنند (مزدبگیر هم هستند) اجباراً باید حق بیمه سطح یک، دو، چهار را بپردازند. حق بیمه سطح یک به درآمد حاصل از دستمزدی برمی‌گردد که از کارفرما می‌گیرند. بخشی از این حق بیمه را کارفرما پرداخت می‌کند و بخش دیگر را خود مزدبگیر.

خود اشتغال‌هایی مثل این موارد، فقط حق بیمه سطح دو را می‌پردازند:
الف) مغازه‌دارها.

ب) افراد حرفه‌ای مثل معماران، وکلای دادگستری یا مشاوران حقوقی.

ج) نویسندهای و هنرمندان.

د) مزرعه‌داران، دارندگان صنایع دستی کوچک.

ه) شرکاء برخی مشاغل.

خدمات بیمه‌ای که افراد در سطح دوی ملی دریافت می‌کنند عبارت‌اند از:
الف) مقرري از کارافتدگی.

ب) حقوق بازنیشستگی در سطح مقدماتی دولتی (Flat-

. rate Pension)

- ج) مقرري تو ان بخشی.
- د) مقرري زایمان.

برای اعضاي گروه های صیادي (ماهیگیران) برنامه بیمه ای ویژه ای تدارک دیده شده است که علل آن وجود بي کاري آنها در برخی هفته ها بين دو دوره عملیات صید، وابسته بودن کار آنها به وضع جوی دریا و فصلی بودن شغل آنها است؛ هم چنین خطرات ویژه ای که در این شغل وجود دارد . لذا حق بیمه آنها اندکی بیش از خود اشتغال ها است، یعنی هفته ای 2/65 پوند (در سال 2003-2004).

4-2 آلمان

کشور آلمان دارای 82/000/000 نفر جمعیت است، با 16/1 درصد جمعیت 65 ساله و بالاتر. امید زندگی در آلمان برابر آمار سال 2002، برای مردان 74/3 سال و برای زنان 80/6 سال است و درآمد سرانه برابر 23742 دلار است.

اساس کشور آلمان، ثبات قوانین و خودیاری است که ب اشعار «یکی برای همه و همه برای یکی» هدایت می شود. یعنی اقشار کم درآمد، کمتر از اقشار پردرآمد حق بیمه و عوارض اجتماعی می پردازند.

نظام تأمین اجتماعی آلمان بر سه اصل استوار

است: الف) اصل بیمه . ب) اصل حمایت و مراقبت پرستاری. ج) اصل رفاه . اولین قانون بیمه های اجتماعی آلمان در 1889 میلادی تصویب و اجرا شد . قانون جدیدی که هم اکنون در آلمان اجرا میشود در سال 2001 به تصویب رسیده است (ISSA, 2002).

در کشور آلمان برای بیمه های اجتماعی افراد خود اشتغال، معدن‌چیان و هم‌چنین کشاورزان، قوانین ویژه‌ای وجود دارد.

ایجاد صندوق‌های بیمه‌های اجتماعی اجباری افراد خود اشتغال، به مسئولیت دولت برای حمایت از افراد خود اشتغال برمی‌گردد. این صندوق‌ها از اول سال 1983 بیمه‌های اجتماعی هنرمندان و روزنامه‌نگاران را نیز به صورت اجباری تحت پوشش قرار داده است . این اقدام برخاسته از قانون تأمین اجتماعی هنرمندان است که در 27 جولای 1981 در آلمان به تصویب رسید.

با وجود این هنوز در رشته های محدودی، خویشفرمایان مشمول بیمه اجباری هستند از جمله آن‌ها می‌توان به کسانی که در بخش صنایع دستی به طور خویشفرما مشغول کار هستند اشاره کرد (علی حسینی، 1382: 103).

البته بیش از 50 درصد خویشفرمایان در آلمان از بیمه اجباری استفاده می‌کنند و بقیه از صندوق‌های خصوصی بازنشستگی بهره‌مند هستند. و برخی هم برای

کسب حمایت بیشتر در مقابل خطرات مختلف مثل بیماری، از کارافتادگی، کهولت سن و غیره، از هر دو استفاده می‌کنند.

پوشش بیمه‌ای در آلمان شامل این موارد است:

الف) بازنشتگی.

ب) از کارافتادگی.

ج) مقرري بازماندگان.

د) هزینه‌های درمانی.

ه) حوادث ناشی از کار.

و) بیکاری.

ز) کمک عائله‌مندی (ISSA, 2002: 16).

4-3 فنلاند

کشور فنلاند با جمعیت محدودی برابر ۵/۲۰۰/۰۰۰ نفر، دارای ۱۴/۸ درصد سالمند ۶۵ ساله و بالاتر است. امید زندگی در این کشور برای مردان، ۷۳/۷ سال و برای زنان ۸۱ سال است و سن بازنشتگی ۶۵ سال است. درآمد سرانه آن معادل ۲۳۰۹۶ دلار است. اولین قانون تأمین اجتماعی در فنلاند در ۱۹۳۷ تصویب و برقرار شد. پس از آن، از سال ۱۹۵۶ تا سال ۲۰۰۰ میلادی، این قانون هفت بار تجدید نظر یا تکمیل شد.

نظام تأمین اجتماعی فنلاند شامل برنامه بازنشتگی عمومی، همچنین برنامه بازنشتگی قانونی مرتبط با میزان درآمد افراد است.

در کشور فنلاند تمام کارکنان 14 ساله به بالا تحت پوشش بیمه های اجتماعی هستند. در این کشور، نظام ویژه ای برای بیمه اجتماعی کارکنان فصلی، پاره وقت، دریانوردان، کارکنان بخش عمومی، کشاورزان و افراد خوداشتغال وجود دارد. هر فرد خوداشتغال با پرداخت 21/1 درصد از درآمد خالص خودش، از همه خدمات تأمین اجتماعی از جمله بیمه های اجتماعی (بازنشستگی، ازکارافتدگی، بازماندگان و غیره) بهره مند می شود (افراد خوداشتغال در چهار سال اول شروع کار خوداشتغالی خودشان تنها 15/8 درصد درآمد خالص خودشان را می پردازند که از سال پنجم به 21/1 درصد افزایش می یابد). سقف درآمد سالیانه برای پرداخت حق بیمه برابر 87679/73 یورو است (ISSA, 2000: 72).

4-4) سوئیس

کشور سوئیس دارای 7/200/000 نفر جمعیت است، با 15/8 درصد سالمندان 65 ساله و بالاتر. امید زندگی در سوئیس برای مردان 75/6 سال و برای زنان 82 سال است. درآمد سرانه مردم آن 27171 دلار است. اولین قانون بیمه اجتماعی سال مندان و بازماندگان در 1946 تصویب شد و در 1959 بیمه ازکارافتدگی و در 1982 بازنشستگی شغلی به آن اضافه شد.

برنامه های تأمین اجتماعی در سوئیس براساس

نظام بیمه اجتماعی و نظام بازنشتگی شغلی است که مدیریت آن به عهده دولت است.

براساس قانون بازنشتگی دولتی، کلیه کارکنان حقوق‌بگیر تحت پوشش بیمه بازنشتگی هستند و از 1997 کلیه کارگرانی که بی کار می شوند نیز از مقرراتی‌ای این قانون استفاده می‌کنند.

افراد خوداشتغال در سوئیس می توانند به صورت داوم طلبانه وارد این نظام شوند . کارگران برای بیمه دوران سال مندی و بازماندگان، ۴/۲ درصد، و برای پوشش بیمه ازکارافتادگی ۷ درصد حق بیمه می‌پردازند. این حق بیمه هیچ سقف درآمد ندارد.

افراد خوداشتغال باید ۷/۸ درصد درآمد خودشان را برای بیمه دوران سال مندی و بازماندگان و ۱/۴ درصد را برای بیمه ازکارافتادگی خودشان پرداخت کنند.

برای برقراری مقرراتی‌ای پایه در نظام تأمین اجتماعی، دولت سوئیس حدود ۲۰ درصد هزینه‌های بازنشتگی سال مندی را پرداخت می کند. (۳/۶۴ درصد از دولت فدرال و ۳/۶۴ درصد از حکومت محلی).

هم‌چنین دولت نیمی از هزینه‌های ازکارافتادگی را پرداخت می کند (۷۵ درصد آن از دولت فدرال و ۲۵ درصد دیگر از حکومت محلی تأمین شود). سن بازنشتگی در این کشور برای مردان ۶۵ و

برای زنان 63 سال است . سن پیشنهادی برای بازنیستگی زنان از سال 2005 برابر 64 سال است.

4-5) بلژیک

کشور بلژیک دارای 10/000/200 نفر جمعیت است. 16/8 درصد جمعیت بلژیک 65 ساله و بالاتر از آن هستند. درآمد سرانه در این کشور معادل 25443 دلار است.

اولین قانون بیمه سال مندان در 1900 میلادی در بلژیک تصویب و اجرا شد . در سال 1944 (بعد از جنگ دوم جهانی) قانون از کارافتادگی نیز تصویب و اجرا شد.

قوانين جدید سال مندی و بازنیستگی برای کارگران از 1963 تا 1996 سه بار تکمیل شده که آخرین آن اکنون در بلژیک اجرا می شود. همچنین قانون جدید از کارافتادگی در 1963 تکمیل شد و در سال 2001 قانون ادامه پرداخت مستمری کمکهزینه بیکاری نیز به تصویب رسید.

در کشور بلژیک نظام ویژه ای برای بیمه اجتماعی و حمایت اجتماعی کارکنان خود اشتغال در مشاغل غیرکشاورزی وجود دارد که عمدها به صورت اجباری است (برای مشاغل آزاد کشاورزی، برنامه جد اگانه ای وجود دارد) . در این نظام ویژه ، کارکنان خود اشتغال به کسانی گفته می شود که بدون هیچگونه قرارداد استخدامی اعم از قانونی یا

عرفی به یک شغل یا فعالیت سودآور و قانونی در بلژیک مشغول باشند.

در این کشور برای حمایت اجتماعی از خوداشتغال‌ها روند معمولی بیمه اجتماعی سه نوع کمک اجتماعی را ارائه میدهد:

الف) حقوق بازنشتگی و مقرري بازماندگان.

ب) کمک هزینه خانواده (عائله‌مندی).

ج) هزینه درمان بیماری ها یا مقرري معلولیت.

4-6) فرانسه

کشور فرانسه دارای 59/000/000 نفر جمعیت، با 15/8 درصد سال‌مند 65 ساله و بالاتر است. امید زندگی در فرانسه برای مردان 74/5 و برای زنان 82/3 سال است.

سن بازنشتگی در این کشور 60 سال و میزان درآمد سرانه معادل 22894 دلار است (ISSA, 2002: 20). اولین قانون بیمه‌های اجتماعی در فرانسه در 1910 میلادی تصویب و اجرا شد و پس از آن در سال‌های 1945 تا 1995 این قانون ده بار اصلاح شد و یا تغییر یافت.

نوع نظام تأمین اجتماعی در فرانسه از نوع نظام بیمه‌های اجتماعی و نظام بازنشتگی تکمیلی دولتی است. در فرانسه علاوه بر نظام پوشش بیمه برای کارکنان حقوق بگیر، نظام‌های ویژه‌ای برای

کشاورزان، معدن چیان، کارکنان راه آهن، کارکنان بخش عمومی، دریانوردان، افراد خوداشتغال در بخش کشاورزی و افراد خوداشتغال در حرف و مشاغل آزاد غیرکشاورزی وجود دارد.

نظام تأمین اجتماعی در فرانسه از ساختاری غیرمت مرکز برخوردار است و صندوق های بیمه بازندهستگی از صندوق بیمه خدمات درمانی جدا است. بیمه اجتماعی در فرانسه برای همه افرادی که در هر یک از نظام های نامبرده عضویت دارند، اجباری است و سایر افراد (که تقریباً 2 درصد جمعیت کشور را شامل می شوند) میتوانند به طور اختیاری به عضویت نظام تأمین اجتماعی درآیند . ویژگی دیگر نظام تأمین اجتماعی فرانسه بیمه های مکمل است که بیمه شدگان را به صورت اجباری و غالباً از محل حق بیمه ای که کارفرمایان باید بپردازند، تحت پوشش قرار می دهد (کریمی، 1379).

5) تحلیل و تطبیق داده ها، نتیجه گیری و پیشنهادات

5-1) تحلیل داده ها

در این تحقیق ویژگی های برنامه های بیمه اجتماعی برای افراد خوداشتغال در شش کشور اروپایی تحت بررسی قرار گرفت که داده های آن در گزارش تحقیق

آمده است.*

در برخی از کشورها ساختار برنامه های بیمه اجتماعی افراد خودا شتغال، بررسی شد. در اکثر آن ها به تاریخچه این برنامه ها اشاره شد و در برخی دیگر جزئیات برنامه، چگونگی پوشش افراد خوداشتغال و میزان حق بیمه آن ها در سطوح مختلف نیز بررسیده شد.

درباره ایران نیز کلیه اسناد و مدارک، قوانین و آئین نامه های مربوط به بیمه اجتماعی افراد خوداشتغال (صاحبان حرف و مشاغل آزاد و بیمه اختیاری)، تحت بررسی قرار گرفت که بخشی از آن در متن گزارش، و اصل قوانین و آئین نامه ها در پیوست گزارش آمده است.

در ادامه بررسی و برای انجام بررسی تطبیقی، برنامه های مشترک کشورها در یک جدول و در کنار هم آمده است و به این علت که این بررسی به موضوع بیمه های اجتماعی می پردازد، در یک ستون جداگانه سه برنامه اصلی بیمه های اجتماعی، یعنی بازنشتگی (پیری)، از کارافتادگی و حمایت بازماندگان، مطرح شده است و نرخ حق بیمه نیز در حد دسترسی به منابع، در جدول مربوطه قید شده

* برای اطلاع بیشتر رجوع کنید به اصل گزارش تحقیق در مؤسسه کار و تأمین اجتماعی

است.

تقریباً در همه کشورهای اروپایی مطالعه شده موضوع بیمه اجتماعی خود اشتغال (Self-employed) به سبب مشکل بودن مدیریت این نوع بیمه اجتماعی، (مثل موضوع بیمه کارکنان خانوادگی، خانه‌دارها، کارگران روزمزد و کارکنان بخش کشاورزی) از پوشش برنامه جامع تأمین اجتماعی کنار گذاشته شد . گفتنی است برای هر کدام از این گروه ها صندوق های جداگانه ای با ویژگی مناسب آن ها تعیین شده است که برخی از آن ها به مرور تحت پوشش نظام عمومی بیمه قرار می‌گیرند.

در برخی از کشورها افرادی که تحت پوشش بیمه نیستند حق دارند که بازنشستگی مشروط داشته باشند. با این شرط که آن ها به صورت داوطلبانه در سطح معینی حق بیمه بازنشستگی را بپردازند. برخی نظام ها برای زنان که برحسب ضرورت برای نگهداری فرزندانشان یا برای ارتقای خانواده از کار کناره می‌گیرند، برنامه ادامه پرداخت حق بیمه بازنشستگی (نوعی برنامه بیمه اختیاری برای تداوم بیمه) دارند.

منابع مالی بیمه های اجتماعی این کشورها از سه منبع (حق بیمه مستخدم ، درصد اخذ شده از کارفرما و کمک دولت) تأمین می‌شود .

افراد خود اشتغال باید سهمی بیشتر از حق بیمه مستخدم بپردازند، چون آن‌ها باید بخشی از سهم کارفرما را هم خودشان بپردازند. این میزان در کشورهای مختلف متفاوت است.

در خصوص نحوه مدیریت بیمه‌های اجتماعی برای افراد خود اشتغال، در اکثر کشورهای مطالعه شده، مؤسسه جدگانه ای همراه با صندوقی جداگانه، مدیریت آن را به عهده دارند. در چند کشور محدود، مدیریت امور بیمه اجتماعی افراد خود اشتغال، اعم از وزارت کار یا یک سازمان دولتی؛ مستقیماً در دست دولت است. ولی اکثر مؤسسات ویژه وابسته به دولت دارند. درباره بهره مندی از بیمه‌بی کاری، در اکثر کشورهای مطالعه شده بیمه‌بی کاری برای افراد خود اشتغال وجود ندارد؛ تنها در برخی کشورها به افراد خود اشتغال در دوران بی کاری برای مدت کوتاهی بیمه‌بی کاری و یا کمک یارانه‌ای (Subsidized assistance) از طرف دولت پرداخت می‌شود. در خصوص کمک هزینه خانواده چیزی نزدیک به نرخ مقرری پایه (flat-rate) برای بی کاران بیمه شده، و در برخی کشورها برای تمام حقوق بگیران و افراد خود اشتغال، برنامه کمک هزینه خانواده برقرار است. آن‌ها درصدی از درآمد خودشان را برای این منظور به صندوق مربوطه می‌پردازند و در مقابل

برحسب شرایط خانواده از نظر تعداد فرزندان، سن، جنس و معلولیت های اجتماعی، کمک هزینه خانواده دریافت میکنند.

در همه کشورهای ششگانه مطالعه شده برنامه های زیر برقرار است:

الف) بیمه بازنشستگی (سالمندی).

ب) بیمه ازکارافتادگی.

ج) بیمه بازماندگان (فوت خود کارگر یا فرد خود اشتغال).

د) بیمه حوادث کار.

ه) بیمه بیکاری.

و) کمک هزینه خانواده (عائله‌مندی).

ز) بیمه درمان و مراقبت.

ح) بیمه کمک هزینه دوران بیماری و زایمان. در کشورهای سوئیس و انگلیس نرخ پایه (حداقل حق بیمه پرداختی) وجود دارد، ولی در چهار کشور دیگر وجود ندارد.

در کشورهای بلژیک، فرانسه، آلمان، سوئیس و انگلیس، حق بیمه‌ها با توجه به درآمد فرد محاسبه و دریافت می‌شود ولی در کشور فنلاند این چنین نیست.

در کشورهای فنلاند، فرانسه، سوئیس و انگلیس بازپرداخت سرمایه گذاری‌های بیمه عمر همراه با سود آن وجود دارد که در دو کشور دیگر (بلژیک و

آلمان) وجود ندارد.

در کشورهای فنلاند، فرانسه و سوئیس طرح های مربوط به حق سنت خدمت وجود دارد، ولی در سه کشور دیگر یعنی بلژیک، آلمان و انگلیس وجود ندارد.

5-2 تطبیق داده ها

5-2-1) تطبیق سن بازنشتگی در کشورهای مطالعه شده

سن بازنشتگی در کشورهای تحت مطالعه به صورت جدول شماره 2 است:

جدول 2: سن بازنشتگی

جنس	بلژیک	فنلاند	فرانسه	آلمان	سویس	انگلیس	ایران
مرد	65	65	60	65	65	65	60
زن	62	65	60	65	63	60	55

همانطور که در این جدول آمده است، در اکثر کشورهای مطالعه شده، زنان بین 2 تا 5 سال زودتر از مردان به سن بازنشتگی می رسند. البته در دو کشور آلمان و فرانسه، سن بازنشتگی برای زن و مرد، برابر است. کمترین سن بازنشتگی زنان متعلق به کشور ترکیه است که 50 سال است، و

بیشترین آن با 65 سال سن به کشور آلمان و فنلاند تعلق دارد. در کشور ایران سن بازنیشستگی زنان 55 سال است که بین این دو رقم قرار دارد.

کمترین سن با زنشستگی مردان متعلق به کشور ترکیه است، با 55 سال؛ و بیشترین سن، 65 سال است که در اکثر کشورهای اروپایی اعمال می شود. در کشور ایران سن بازنیشستگی مردان 60 سال است که بین دو حد ترکیه و کشورهای اروپایی مطالعه شده مقایسه سن بازنیشستگی در کشورهای مطالعه شده نشان میدهد که سن بازنیشستگی در کلیه کشورهای اروپایی 5 تا 10 سال بزرگتر از سن بازنیشستگی در ایران است، که احتمالاً می تواند با تفاوت میزان عمر و امید به زندگی آنها مرتبط باشد.

2-2-5) تطبیق میزان حق بیمه در کشورهای مطالعه شده

میزان حق بیمه در کشورهای تحت مطالعه در جدول شماره 3 آمده است.

میزان حق بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد (افراد خوداشتغال) در کشورهای مطالعه شده برای بهرهمندی از بیمه های اجتماعی، شامل (بازنیشستگی، ازکارافتادگی و بازماندگان)، در هر هشت کشور تحت مطالعه، معمولاً درصدی از درآمد ماهیانه ای است که از طرف فرد خویش فرما اعلام می شود. این درصد در کشورهای مطالعه شده از تفاوت معنی داری

برخوردار است. حداقل میزان بیمه در کشورهای مطالعه شده 8 درصد درآمد اظهار شده است که این رقم به کشور انگلیس و آن هم برای درآمدهای بالا اختصاص دارد. بعد از آن کشور سوئیس است با 9/5 درصد درآمد. حداقل میزان حق بیمه در کشورهای مطالعه شده، 21/1 درصد درآمد اظهار شده است که برای سه برنامه بازنشتگی، ازکارافتدگی در کشور فنلاند اعمال میشود. رقم بعد از آن، 18/5 درصد است که برای همان سه برنامه بیمه اجتماعی در کشور آلمان اعمال میشود. در ایران میزان حق بیمه اجتماعی 16 درصد درآمد اظهار شده است که در حد میانی حداقل و حداقل کشورهای تحت مطالعه قرار دارد.

جدول 3: مقایسه برنامه های تأمین اجتماعی کشورهای تحت مطالعه، با تأکید بر بیمه اجتماعی افراد خود اشتغال در سال 2002 میلادی

میزان حق بیمه خود اشتغالی*	میزان حق بیمه برای پوشش کامل تأمین اجتماعی	میزان حق بیمه های اجتماعی سه برنامه بازنشتگی، از کارافتدگی و با زماندگان	نام کشور
حداقل 14 درصد درآمد برای سه برنامه؛ بستگی به وضعیت سلامت و شرایط اجتماعی فرد دارد	37/94 درآمد	16/36 درآمد	بلژیک

مشابه حقوق بگیران از کل درآمد؛ تمام حق بیمه از طرف خود اشتغال پرداخت می‌شود و سه برنامه پوششی دارد	26/7 درصد درآمد ج	21/1 درصد درآمد الف	فنلاند
بسنگی به وضعیت فرد دارد (سلامت - تأهل - سن - سابقه کار - درآمد)	49/31 درصد درآمد	16/45 درصد درآمد	فرانسه
18/5 درصد برای سه برنامه بازنشستگی، از کار افتادگی و بازماندگان	40/91 درصد درآمد الف	19/1 درصد درآمد	آلمان
9/5 درصد درآمد از شغل	26/94 درصد درآمد	23/8 درصد درآمد	سویس
چهار سطح بیمه وجود دارد: سطح دوم درآمدها هفته‌ای 2 پوند سطح سوم درآمد، هفته‌ای 6/95 سطح چهارم درآمد بالا 8 درصد درآمد	21/9 درصد درآمد الف	21/9 درصد درآمد بیمه سطح اول (مستخدمان) ب	انگلیس
16 درصد درآمد برای سه برنامه، به اضافه 2 درصد کمک دولت. جمع، 18 درصد	27 درصد درآمد کمک دولت 3 درصد جمع 30 درصد		ایران

* مقصود از درآمد برای مستخدمان، جمع حقوق و مزايا است؛ و برای افراد خود اشتغال، کل درآمد از شغل یا مشاغل متعدد

- الف) کمک هزینه خانوار از طرف دولت پرداخت می‌شود.
- ب) سایر برنامه‌های تأمین اجتماعی را هم شامل می‌شود.
- ج) هزینه‌های بیمه بیکاری نیز از طرف دولت پرداخت می‌شود.
- مقایسه میزان حق بیمه در کش و رهای تحت مطالعه نشان می‌دهد که تفاوت معنی داری بین آن‌ها نیست، احتمالاً به این سبب که تأمین اجتماعی جدید از اروپا به جهان سوم آمده و لذا شاخص‌های اقتصادی آن تابع شاخص‌های جهانی است.

5-2-3) تطبیق رتبه بندی افراد تحت پوشش بیمه اجتماعی خوداشتغالی

ارتباط مستقیم بین میزان درآمد اظهار شده از طرف افراد خوداشتغال، در ابتدای عقد قرارداد بیمه اجتماعی، در حقیقت نوعی رتبه بندی را برای آن‌ها مطرح می‌کند که به نسبت میزان درآمدهای آن‌ها بررسی شدنی است و البته تابعی است از میزان درآمدها به طوری که احتمالاً هر فرد با توجه به میزان درآمدی که اظهار می‌کند در جای خاصی قرار می‌گیرد که عده‌ای بیشتر از او درآمد دارند و عده‌ای کمتر. لذا طیف وسیعی از درآمدها و به دنبال آن طیف وسیعی از سطوح حق بیمه را به وجود می‌آورند که عملیات حساب داری و محاسباتی پیچیده‌ای را برای نظام دریافت‌ها و پرداخت‌ها مطرح می‌کند. در این میان دو کشور وجود دارند که محدوده‌های ویژه‌ای را برای دسته بندی درآمدها

مشخص کرده اند و همه کسانی که در یک محدوده درآمدی ویژه قرار می گیرند، حق بیمه برابر و مشخصی را می پردازند و از مزایای مشخصی در حد همان محدوده درآمدی بهر ۵ مند می شوند. نمونه متعالی آن کشور انگلیس است . در این کشور چهار سطح برای بیمه شدگان تعریف شده است که یک سطح آن مربوط به کارگران کارفرما و سه سطح دیگر معطوف به افراد خویشفرما است.

5-2-4) تطبیق مشاغل تحت پوشش بیمه اجتماعی خود اشتغالی و صندوقهای مربوط به آنها

در کشورهای تحت مطالعه، طیف وسیعی از مشاغل آزاد تحت پوشش بیمه اجتماعی خود اشتغالی قرار دارند که تحت پوشش صندوق های مختلف بازنشستگی قرار گرفته اند. در کشور فرانسه طرح های مستقلی برای پوشش مشاغل مختلف ایجاد شده است؛ مثل طرح مستقل بیمه هنرمندان، طرح مستقل صنایع و تجارت، طرح مستقل مشاغل آزاد و طرح مستقل کشاورزی . هر کدام از این طرح ها با صندوق مستقل، خدمات بیمه ای تقریباً مشابهی را به افراد خود اشتغال تحت پوشش خودشان ارائه می کنند. در سال های اخیر به سبب کاهش تعداد افراد خود اشتغال در برخی مشاغل، این صندوق ها در هم ادغام شده و به دو صندوق کاهش یافتهند . در آلمان حدود 40 صندوق برای پوشش بیمه اجتماعی پزشکان وجود دارد و

مشابه این صندوق‌ها برای حقوق‌دان‌ها و مشاوران. از سوی دیگر در برخی کشورها مثل ترکیه همه افراد خود اشتغال با حمایت یک طرح و یک صندوق مشترک، تحت پوشش بیمه اجتماعی قرار دارند. در مقایسه چند کشور تحت مطالعه به نظر می‌رسد کشورهایی دارای تجربه و سابقه‌ای که مثل کشورهای اروپایی بیشتر در امر بیمه افراد خود اشتغال کوشیده‌اند، مشاغل بیشتری را تحت پوشش دارند و تعداد صندوق‌های آن‌ها هم بیش از یک صندوق است. ولی کشورهایی که تجربه کم تری دارند و سابقه آن‌ها در این امر کمتر است، مثل دو کشور آسیایی تحت مطالعه، در انواع مشاغل تحت پوشش محدودیت دارند و همه مشاغل را هم با یک صندوق پوشش می‌دهند.

در ایران به علل مختلف از جمله جدید بودن بیمه مشاغل آزاد، مشاغل آزاد محدودی را پوشش می‌دهند؛ زیرا در تعریف حرف و مشاغل آزاد، شرط داشتن مجوز از دولت و شرط داشتن مکان و آدرس خاص برای انجام شغل مطرح شده است و همین تعریف موجب شده که بسیاری از صاحبان مشاغل آزاد نتوانند از بیمه اجتماعی بهره‌مند شوند. به علاوه، همه مشاغلی که تحت پوشش قرار گرفته‌اند نیز از طرف یک صندوق حمایت می‌شوند.

5-2-5) تطبیق مدیریت بیمه خود اشتغالی

در همه کشورهای مطالعه شده صندوق‌هایی مستقل ولی با نظارت و مدیریت یک نهاد عمومی، امر مدیریت بیمه افراد خود اشتغال را انجام می‌دهند.

در همه کشورها از طرف دولت به این گونه صندوق‌ها درصدی کمک مالی می‌شود.

در اکثر کشورها از جمله ایران و ترکیه، بیمه اجتماعی افراد خود اشتغال به عنوان بخشی از نظام تأمین اجتماعی آن کشورها مدیریت می‌شود.

در همه کشورها شرکت‌های بیمه غیردولتی یا نیمه‌دولتی وجود دارند که افراد خود اشتغال می‌توانند از آن شرکت‌ها هم برای بیمه‌های تکمیلی اعم از درمان، بازنشستگی، بیمه عمر، حوادث و غیره نیز استفاده کنند.

تشابه مدیریت بیمه اجتماعی افراد خود اشتغال در اروپا و ایران احتمالاً می‌تواند به این علت باشد که عمدتاً نظام تأمین اجتماعی در کشور ایران از کشورهای غربی تقلید شده و غیر از برخی موارد که در همه کشورها تابع ویژگی‌های زیست‌شناختی و فرهنگی است مثل سن بازنشستگی، بقیة امور به ویژه مدیریت آن باید مطابق کشورهای غربی باشد.

۵-۳) نتیجه‌گیری و پیشنهادات

مهم‌ترین هدف این تحقیق کسب شناخت درباره برنامه‌های کشورهای پیش‌رفته و در زمینه بیمه‌های اجتماعی افراد خود اشتغال است، در حدی که بتواند برای ایجاد تحول در برنامه‌های بیمه اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران استفاده شود.

البته بخش اول این هدف در این پژوهش تا حد زیادی تحقق یافته است، ولی در خصوص به کارگیری این یافته‌ها در برنامه‌های تأمین اجتماعی ایران، باید به ویژگی مشترک مهمی که در کشورهای اروپایی تحت مطالعه در موضوع بیمه‌های اجتماعی افراد خود اشتغال به چشم می‌خورد – از جمله وجود شفافیت در سرمایه‌ها و درآمدهای افراد جامعه و علاقه‌مندی مردم آن کشورها به پرداخت مالیات به دولت و وجود الزامات، هم‌چنین روش‌ها و ابزارهای دقیق در فرآیند نظارت بر دارایی‌ها، میزان درآمدها و پرداختهای مالیاتی آن‌ها – توجه داشت. این وضعیت توانسته امکانات و زمینه‌های لازم را برای برنامه‌ریزی بیمه‌های اجتماعی افراد خود اشتغال در آن کشورها فراهم کند. لذا در برخی از این کشورها مثل انگلیس برنامه بیمه اجتماعی خود اشتغالی در چندسطح مختلف اجرا می‌شود؛ از جمله برای افراد کم‌درآمد که رایگان است، برای افراد خود اشتغال با درآمد متوسط که حداقل حق

بیمه هفتگی را می پردازند و برای کسانی که مایل‌اند از بازنشستگی بهتری استفاده کنند؛ هم‌چنین برای ماهیگیران، و افراد با درآمد بالاتر (با حق بیمه بیشتر) و بالاخره برای دارندگان درآمدهای خیلی زیاد که با دریافت حق بیمه درصدی از درآمد آن‌ها طراحی شده است؛ چنان‌که هر گروه حق بیمه خودشان را می‌پردازند و از مزایای آن‌هم بهره‌مند می‌شوند.

هم‌چنین وجود سندوقهای تكمیلی بیمه‌های بازنشستگی خصوصی و نیمه خصوصی توانسته است به مقدار زیادی به افزایش پوشش برنامه‌های بیمه‌های اجتماعی در کل جامعه کمک کند.

به علاوه کمک‌های دولت در سطح پایه، در اکثر این کشورها برای همه افراد مقیم آن کشور برقرار است. البته منبع مالی کمک‌های دولت، از مالیات‌هایی تأمین می‌شود که افراد جامعه می‌پردازند.

ولی در کشور ما هنوز شفافیت لازم در چگونگی پرداخت مالیات‌ها فراهم نشده است. به همین دلیل زمینه‌های فرهنگی لازم برای مشارکت مردم در فراهم کردن برنامه‌های مناسب تأمین اجتماعی به وجود نیامده است و اکثریت جامعه هنوز ارزش بیمه‌های اجتماعی را درک نکرده‌اند. آن‌ها تنها زمانی متوجه می‌شوند که دچار خسارت یا حادثه می‌شوند و

آن زمان هم خیلی دیر است.

بنابراین در کنار پژوهش انجام شده لازم است تحقیقات دیگری در زمینه امکان سنجی و روش شناسی به عمل آید و برنامه هایی در باب تأمین اجتماعی برای صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران اجرا شود تا برای تهیه برنامه های اجراشدنی شناخت لازم فراهم شود. با این مقدمه می پردازیم به ارائه چند پیشنهاد:

الف) انجام پژوهش های تکمیلی با روش های مراجعة مستقیم به افراد خودا شتغال در مشاغل مختلف در شهر و روستا، با هدف کسب شناخت نسبت به مسائل آن ها، چگونگی احساس نیاز آن ها به برنامه های بیمه های اجتماعی و دسترسی به نظرها و پیشنهادات آن ها در این زمینه.

ب) انجام پژوهش های ارزش یابی در باب برنامه های موجود بیمه های اجتماعی حرف و مشاغل آزاد در سازمان تأمین اجتماعی و سایر صندوق های ویژه، با استفاده از روش های تحقیق ارزش یابی در سه بعد داده ها، فرآیند و ستانده ها.

ج) بهره گیری از ویژگی های موجود در کشور های مطالعه شده برای پوشش کامل بیمه اجتماعی انواع صاحبان حرف و مشاغل آزاد در ایران؛ از جمله داشتن موافع قانونی موجود در ایران مثل نیاز به مجوز کار و وجود مکان و آدرس مشخص محل کار که

موجب محرومیت بخش عظیمی از صاحبان حرف و مشاغل آزاد از بیمه اجتماعی شده است.

- د) سهم‌پذیری بیش تر دولت برای حمایت از بیمه‌های اجتماعی صاحبان حرف و مشاغل آزاد به ویژه در ابتدای کار آن‌ها.

1. تارو، لستر (1376). آینده سرمایه داری. ترجمه عزیز کیاوند. تهران: انتشارات دیدار.
2. دستباز، هادی (1377). اصول و کلیات بیمه ای اشخاص. تهران: انتشارات علامه طباطبائی.
3. راهنمای مقررات تأمین اجتماعی (1380). چاپ چهارم. تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
4. زاهدی، پورضا (1375). بررسی علل عدم رشد بیمه صاحبان حرف و مشاغل آزاد (رساله کارشناسی ارشد مدیریت).
5. سازمان برنامه و بودجه. (1378). برنامه سوم توسعه اقتصادی اجتماعی، فرهنگی ، پیوست شماره 2، جلد اول. مرکز انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
6. صفت زاده، م. (1374). تأمین اجتماعی در آلمان، نشریه کار و جامعه، شماره 10 و 11. مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
7. طالب، مهدی (1370). تأمین اجتماعی. تهران: انتشارات آستان قدس رضوی.
- 8 . علی حسینی، مجتبی (1382). نظام تأمین اجتماعی در آلمان . مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
9. علیزاده، غلامرضا (1372). مبانی تعاون . جزو درسي دانشکده علوم اجتماعي، دانشگاه علامه طباطبائي.
10. قابلجو، منیژه (1378). مطالعه تطبیقی نظام خدمات درمانی در کشورهای منتخب ... (رساله دکتری) .
11. کریمی، مظفر (1379). مطالعه تطبیقی بیمه خدمات درمانی.... (رساله دکتری مدیریت).
12. Corder. Anne. "Self Employed in the united kingdom: Included or Excluded". International social security Review, Vol.52, 1.99, PP 31-46.

13. Croquet, Micheline (1983). "**Future prospects for the social protection of Self-Employed Non-Agricultural workers in Belgium**".
14. European commission (1995). "**Social Protection in European union, Directorate-General Employment Industrial Relation and Social Affairs**". PP 117-133.
15. Ginneken, Van wouter. "**Social Security for the Informal sector: A new challenge for the developing countries**". International social security Review, Vol. 52, 1.99. PP 48-97.
16. Madazli, Nuri (1984). "**Roport of the Asian Regional round table meeting on pensions protection turkey: ISSA**".
17. Martin, B. Tracy; Martha, N. Ozawa (1995). "**Social security**". Encyclopedia of social work, 19th Edition, NASW Press. Washington D.C.
18. (ORGANIC), (CANCAVA) (CNAVPL) (1983). "**Pension insurance for Self-Employed Non-Agricultural Workers in France**". Issa.
19. Toni, Amon and Hans, Roth (2003). "**Social system Berne**". Switzerland.

